

DOI: 10.31558/2307-2318.2023.4.3

УДК 334.722: 364.46(477)

JEL: D01, I39, O10, O12

Кленін О.В.

доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Мищенко С.О.

кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ORCID: 0000-0003-0946-9940

sv.mishchenko.79@gmail.com

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВІДНОВЛЕННІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ**

У сучасних умовах розвитку демографічної ситуації в Україні відбуваються динамічні і нестабільні процеси, які характеризують ринок праці та ринкову економіку у цілому. Це пояснюється рівнем політичної нестабільної ситуації, яка склалася в країні в наслідок військового конфлікту з державою, визнаною законодавством України державою-агресором або державою-окупантом. У статті розкрито сутність трансформаційних демографічних процесів, де трудоворесурсна волатильність на ринку праці та неврегульована соціальна політика грають свою соціально-економічну значущість для розвитку сучасного соціального підприємництва. В умовах національної соціально-економічної нестабільності виникає необхідність подальшого розвинення теоретичних положень, обґрунтування концептуальних засад, розробки адекватних моделей підтримки соціального підприємництва, як сучасної, так і післявоєнної економіки України. Розкрито сутність соціального підприємництва як одної з важливих форм підприємництва, що здатна вплинути на перебіг соціальних проблем післявоєнної України. Проаналізовано перспективи, які впливатимуть на врегулювання процесів на ринку праці та здатні стримати поширення бідності в країні. Виокремлено пріоритетні індикатори державної регуляторної політики сучасності.

Ключові слова: демографія, ринок праці, трудоворесурсна волатильність, бідність, соціальне підприємництво.

Рис. - 1, Літ. - 9

O. Klenin

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Priazovskyi State Technical University

S. Mishchenko

PhD in Economics, Associate Professor,
Priazovskyi State Technical University

ORCID: 0000-0003-0946-9940

sv.mishchenko.79@gmail.com

**CONCEPTUAL BASIS OF SUPPORTING SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN
POST-WAR RECONSTRUCTION ECONOMY OF UKRAINE**

In the modern conditions of the development of the demographic situation in Ukraine, dynamic and unstable processes are taking place that characterize the labor market and the market economy as a whole. This is explained by the level of political instability that has developed in the country as a result of a military conflict with a state recognized by the legislation of Ukraine as an aggressor state or an occupying state. The article reveals the essence of transformational demographic processes, where labor resource volatility in the labor market and unsettled social policy play their socio-economic significance for the development of modern social entrepreneurship. In the conditions of national socio-economic instability, there is a need for further development of theoretical provisions, substantiation of conceptual foundations, development of adequate models of support for social entrepreneurship, both modern and post-war economy of Ukraine. The essence of social entrepreneurship is revealed as one of the important forms of entrepreneurship that can influence the course of social problems in post-war Ukraine. The perspectives that will influence the regulation of processes in the labor market and are capable of curbing the spread of poverty in the country have been analyzed. Priority indicators of modern state regulatory policy are highlighted.

Key words: demography, labor market, labor resource volatility, poverty, social entrepreneurship.

Fig. - 1, Ref. - 9

Вступ. Важливою особливістю розвитку подій у відновленні післявоєнної економіки України на сучасному етапі є перманентне проходження крізь кризовий демографічний стан, де набувають волатильності всі процеси соціально-економічної системи, що визначаються високою ймовірністю критичних значень у демографічних, соціальних й ринкових показниках.

В першу чергу це негативно впливає на демографічні процеси, трудовресурну волатильність, якість життя населення держави та її соціально-економічний стан.

Перехід до фази відновлення післявоєнної економіки України вимагає негайних державно регуляторних дій спрямованих на стримання процесів нарощення дисбалансу на національному ринку праці й запобігання бідності значної частини населення держави.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Загальними теоретичними дослідженнями особливостей трудовресурсного забезпечення ринку праці та підприємництва, у тому числі соціального займаються такі вітчизняні вчені як С. Калініна, О. Дороніна, А. Красун Л. Капранова, Л. Кот, Ю. Маршавін, В. Надрага, І. Петрова, В. Петюх, В. Смаль, К. Смаглій, З. Середа.

Однак, увага науковців до такого явища і волатильність трудовресурсного забезпечення, що підкреслює нові риси і неминучі тенденції нарощення дисбалансу ринку праці у післявоєнний період в Україні, підкреслюють необхідність подальшого вивчення цієї проблематики.

Основний матеріал і результати. У сучасних умовах, які відбуваються в Україні, на особливу увагу держави заслуговує проблема підприємництва та ринку праці, яка безпосередньо впливає на ефективність змін соціально-економічних процесів, що, у свою чергу, забезпечує національну стабільність.

Не викликає заперечення той факт, що соціально-економічна сталість держави залежить від національних демографічних процесів, які стають одними з визначальних чинників, що забезпечують високий рівень життєдіяльності населення та гарантують розвиток держави. З іншого боку, соціально-економічні процеси держави залежать від умов розвитку національної економіки й ринку праці, оскільки його елементами

виступає населення держави.

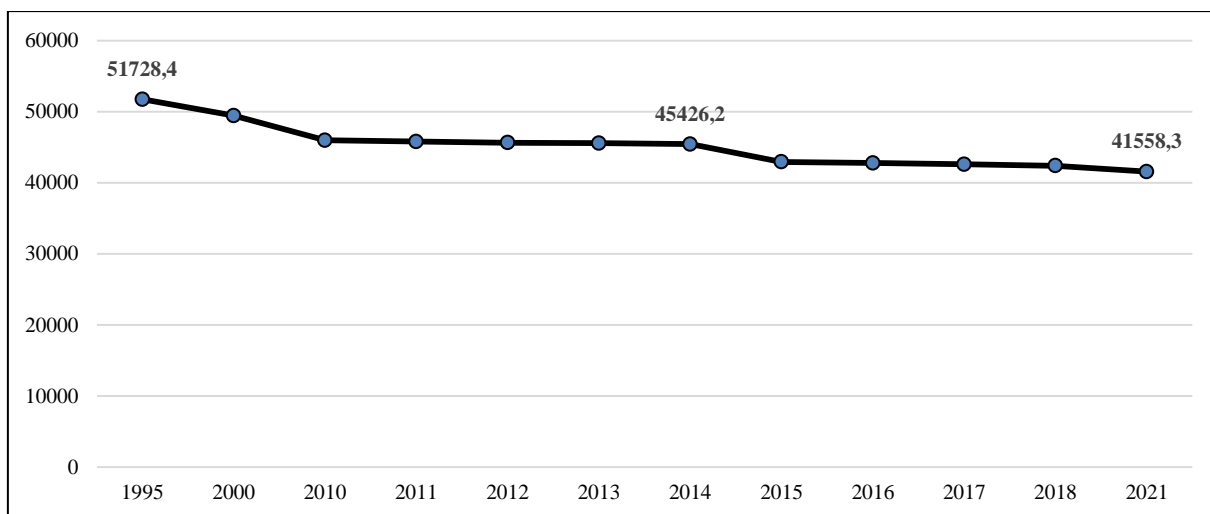
В сучасній Україні, з причин військового конфлікту з державою, визнаною законодавством України державою-агресором або державою-окупантом в Україні відбулось нарощення негативних демографічних тенденцій. Безпосереднім наслідком таких подій стала втрата частини українського населення з причин зовнішньої міграції.

Станом на 1 січня 2022 року, за оцінкою Державної служби статистики, наявне населення України становило 41,2 млн. осіб. У дослідженні Громадської мережі ОПОРА Міністерство закордонних справ України підтвердило, що процеси зовнішньої міграції продовжують динамічно зростати. Так, чисельність українців за кордоном 5 місяців збільшено на 188 тис. осіб і станом на 21 червня 2023 року складало 8 млн. 177 тис. осіб. Преважна більшість українців знайшли прихисток у Польщі- 22%, Німеччині – 14,6 %, США – 11%. Багато українців у Чехії – 7,9 %, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії -3,4% та Ізраїлі – 2,75%. Слід відзначити, що майже 63 % українців, які перебувають за кордоном, повнолітні, 22 % - діти до 18 років [5].

Слід підкреслити, що 2014 рік, визначений роком початку військового протистояння Україні з державою-агресором, вже істотно трансформував національні демографічні процеси.

Особливо несприятливою зафіксовано тенденції до найбільшого скорочення чисельності населення України упродовж 1995-2010 рр. (рис.1), де чисельність наявного населення скоротилась на 11,1 %. В свою чергу, упродовж двадцяти шести років специфіка наявного населення мала неоднорідні, переважно негативні коливання.

Дані рис. 1 підкреслюють, що 2014 рік став роком загострення негативні тенденції на демографічній арені, оскільки наявне населення країни скоротилось на 126,8 тис. осіб, що чітко підкреслює звуження демографічного пулу населення, у тому числі працездатного віку.

Рисунок 1 - Динаміка чисельності наявного населення України у 1995-2021 рр., тис. осіб.

Джерело: [6]

Сучасні події в Україні значною мірою позначились на демографічному стані та стають свідченням того, що демографічні тенденції, які забезпечують трансформацію чисельного складу трудового ресурсу, як збитковий процес не є епізодичним явищем для України, а нажаль, сталим процесом скорочення, у тому числі й національного

трудового ресурсу.

За таких умов, необхідно підкреслити, що зволікання з вирішенням демографічних проблем в Україні у поєднанні зі слабким економічним розвитком держави несе в собі небезпеку, яка сприятиме нарощенню негативних тенденцій національного ринку праці в контексті відтворення трудового ресурсу з руйнівними наслідками для національної економіки.

Трудоресурсну волатильність, як несталий стан трудоресурсного забезпечення національної економіки, підкреслено коливанням рівня безробіття в Україні, який становить у 2023 році - 26% і який збільшено на 16,9% у порівнянні з 2021 роком [7].

Ефективність використання трудового ресурсу на ринку праці, в першу чергу залежить від його можливості та вміння організувати трудову діяльність на основі здобутих освітніх знань, без виключення відповідної ресурсної підтримки необхідної для її реалізації.

В Україні трудоресурсна волатильність підкреслює продовження екстенсивного розвитку економіки України, що має загрози національного соціально-економічного застою.

Підкреслимо, що існуючий механізм регулювання ринку праці сучасної України вимагає вдосконалення з врахуванням ескалації демографічних процесів, ризиків трудоресурсної волатильності та стратегії повоєнної відновлення економіки держави.

Серед факторів, що впливають на розвиток ринку праці держави не треба виключати стан соціальної сфери України, як у сучасності, так і у довгостроковій перспективі. Слід підкреслити, що внутрішні процеси міграції населення з окупованих територія або території що мають небезпеку для життя громадян, деформують регіональні (місцеві) ринки праці, збільшують конкурентоспроможність й рівень безробіття, що задає значного навантаження на соціальну політику України.

На сьогодні, соціальна політика України здатна забезпечити мінімальний рівень соціальних гарантій, підтримуючи баланс між доходами працездатної частини населення та соціальними «утриманнями», проте цей процес не має довгострокової перспективи враховуючи демографічний стан країни.

Таким чином, мультипарадигмальність процесу відновлення післявоєнної України, ґрунтується на урахуванні специфіки демографічної ситуації та її проявів. Презентувавши проблематику трудоресурсної волатильності та сучасної соціальної політики України, ми підкреслюємо тенденції, що призводять до ескалації такого явища, як бідність населення.

Подальша ескалація бідності громадян України неменуча, оскільки у соціальному просторі причинами формування бідності визначено: війна, геноцид чи етноцид, демографічна транзитивність, відсутність робочих місць та високий рівень безробіття, неможливість існування вільної приватної ініціативи через правові чи економічні колізії, відсутність демократичних трансформацій, які впливають на рівень поширення соціальної політики та інтегральних базисів соціальної сфери за “залишковим механізмом”, відсутність необхідної соціальної інфраструктури задля регулювання механізмів виходу із проблеми бідності тощо [3, с.83]

Актуальним для сучасної України видається питання про ефект так званих «соціальних ножиць», де досягнення соціально-економічного зростання відбувається на тлі існуючої соціальної незахищеності й бідності переважної частини населення країни. Негативні соціально-демографічні тенденції стають свідченням необхідності запровадження ефективної державної соціально-економічної політики з базисним імперативом радикальної зміни поглядів на ринок праці, з прерогативами підтримки

розвитку підприємницьких ініціатив.

Підприємництво є першорядною і невід'ємною складовою ринку праці. Роль підприємництва в розвитку національної економіки дійсно велика, оскільки завдяки цьому виду діяльності створюються нові робочі місця, надходять податки до бюджету країни, задовольняються потреби населення в товарах та послугах, відбувається впровадження технологій та інновацій, збільшуються доходи населення, покращується якість життя.

В цілому підприємницька діяльність сприяє зростанню економічного потенціалу будь якої держави, отже, можна стверджувати, що на забезпечення національної соціально-економічної стабільності післявоєнної України, як держави, що зазнала демографічних втрат, з ескалацією трудоресурсної волатильності, на межі бідності населення безпосередньо впливатимуть процеси, що відбуватимуться на ринку праці з окресленими ключовими детермінантами соціально-економічного розвитку такими, як ступень економічної активності та економічні інтереси суб'єктів ринку праці.

Економічні інтереси суб'єктів ринку праці в першу чергу спонукають економічних суб'єктів до діяльності задля задоволення потреби, що є об'єктивним спонукальним мотивом їхньої господарської діяльності.

Враховуючи той факт, що підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів та отримання прибутку, мінімізація ризиків забезпечить державна підтримка, як свідоме створення економічних та правових передумов, стимулів для розвитку підприємництва.

Наразі у багатьох країнах світу соціальне підприємництво розглядають як важливе джерело соціального, економічного та екологічного блага. У світовому просторі держави з наявною кількістю соціальних проблем та патологічною неспроможністю урядів ефективного їх вирішувати та здатністю до ігнорування цих проблем бізнесом, через низьку прибутковість, стало поштовхом становлення соціального підприємництва.

Одним з найпопулярніших визначень соціального підприємництва є визначення Грегорі Діза, директора Центру розвитку соціального підприємництва Університету Дьюка за яким чітко розставлено акценти на тому, що соціальні підприємства відіграють роль агентів змін у соціальній сфері [2, с. 27]

На думку Д. Борнштейна і С. Девіса соціальне підприємництво передбачає процес, за допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неосвіченість, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою покращення життя багатьох людей. [9, с. 5]

Дж. Мейр, Е. Нобоа, Е. Остін, Дж. Вей-Скіллерн, Х. Стівенсон, Ф. Перріні, С. Вурро ставлять наголос на інноваційній складовій підприємницької діяльності у соціальному підприємстві та на використанні інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. [8, с. 14]

У сучасному економічному середовищі соціальне підприємництво визнано одним з ефективних інструментів соціально-економічного розвитку країн з обмеженими державними ресурсами. Західні країни в першу чергу демонструють тісний взаємозв'язок бізнесу з представниками влади, що приймають активну участь в обговоренні важливих питань розвитку соціального підприємництва.

Соціальне підприємство в країнах світу є рентабельним та конкурентоздатним. Зарубіжний досвід законодавчого регулювання діяльності соціальних підприємств

демонструє можливості та переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні, але й економічні.

Політика розвитку соціального підприємництва у західних країнах насамперед сфокусована на розбудові нормативно-правового поля, регуляторної та фіскальної систем, забезпеченні стабільного фінансування, наданні послуг з розвитку соціального бізнесу та його структурній підтримці.

Бізнес в Україні на сьогодні спроможний взяти на себе значну частину вирішення соціальних питань, проте досвід західних держав підкреслює, що розвиток соціального підприємництва базується на ефективній державній політиці, метою якої стало створення сприятливих умов та прозорі гарантії стабільного і безперешкодного розвитку бізнесу.

Для України, як держави з обмеженими фінансовими ресурсами стає доцільним розвиток соціального підприємництва у сучасному та повоєнному періоді, оскільки соціальне підприємництво дозволяє значно скоротити державні видатки, забезпечуючи реінвестування отриманого прибутку для досягнення своєї соціальної мети.

Важливість політики розвитку соціального підприємництва в Україні підкреслюється не лише створенням нових робочих місць, а і інноваційними способами вирішення соціальних проблем, які здатні оптимізувати більшість бізнес процесів та раціональніше використовувати фінансові, людські та інші ресурси.

Враховуючи напрацювання в цьому напрямку пропонується запровадити чіткі норми державної підтримки соціального підприємництва, як пріоритетного виду господарської діяльності, основною метою функціонування якого є вирішення частини соціальних проблем повоєнної України, у тому числі й врегулювання процесів на ринку праці у частині створення нових робочих місць з мультиплікаційним ефектом.

Необхідним для розвитку соціального підприємництва в першу чергу стає нормативно-правове підтвердження статусу соціального підприємництва, як неприбуткової організації. Одночасно потрібно розробити і прийняти законодавчо-нормативні акти щодо створення збалансованої системи державних стимулів для соціальних підприємств, а саме: наданні пільгової оренди майна або надання безкоштовно державної власності для започаткування та розвитку соціального підприємництва, експортні або імпорتنі квоти на придбання товарів, надання субсидій та/або безвідсоткових кредитів, державне маркетингове обґрунтування пріоритетних проблем та перспективних напрямів розвитку соціального підприємництва, інформаційно-консалтингова допомога й супровід, допомога у залученні іноземних інвестицій, створення ефективної системи контролю за діяльністю з метою недопущення корупції.

Висновки. Визначено, що соціальне підприємництво є формою господарської діяльності спроможної взяти на себе значну частину вирішення соціальних питань, вдосконалити національний ринок праці, стримати бідність населення України.

В Україні соціальні підприємства досить неефективні через відсутність державної регуляторної підтримки. У сучасності соціальне підприємництво не розглядається, як потужний інструмент вирішення соціальних проблем інноваційними способами та як інструмент створення нових робочих місць з мультиплікаційним ефектом.

В умовах відтворення післявоєнної України все більшої актуальності набуває розвиток соціального підприємництва, метою якого є реінвестування прибутку на вирішення соціальних проблем. Аналіз показників демографічної ситуації України та презентація тенденцій розвитку ринку праці й соціальної сфери свідчить, що актуальним у сучасності є затвердження загальнодержавного стратегічного документу

щодо розвитку соціального підприємництва, який закріпить пріоритети, напрями й фінансування. Водночас, нагальна законодавчо-нормативна підтримка у напрямку визнання статусу соціального підприємництва, як неприбуткової організації з додатковими державними пільгами.

Поряд із вирішенням питання про розвиток соціального підприємництва у повоєнній Україні потрібно почати міжнародні обговорення залучення коштів інвесторів у сучасні технології, оскільки використання інноваційних підходів у соціальному підприємстві підвищить рівень та обсяг виробництва, а також конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, розширенню виробництва.

Ефективний розвиток соціального підприємництва у повоєнній Україні потребує вироблення та реалізації відповідної державної політики в Україні на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Державні регуляторні заходи, які можуть бути об'єднані у пакети, законодавчо-адміністративної підтримки та інших складових стануть перспективою не лише залучення іноземних інвестицій, але й забезпечення соціально-економічного зростання країни у довгостроковій перспективі.

Підкреслимо, що запропоновані заходи можуть стати лише частиною інструментів, які дозволяють обґрунтувати доцільність розвитку соціального підприємництва у відновленні післявоєнної економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калініна С.П., Міщенко С.О., Кушнарєнко О.П., Савченко Е.О. Регулювання ринку праці промислового регіону у умовах трудоворесурсної волатильності: концептуальний дискурс: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 208 с.
2. Кот Л. До питання про природу і сутність соціального підприємництва. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Економіка*. 2014. №12 (165). С.25-30.
3. Красун А., Турчин Я. Бідність в Україні та шляхи її подолання. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. № 20. С. 81-85.
4. Міщенко С.О., Капранова Л.Г. Інклюзивний регіональний розвиток ринку праці України в умовах трудоворесурсної волатильності – післявоєнний підхід. *Економіка і організація управління*. 2022. №4 (48). С. 76-82
5. Офіційний сайт Громадської мережі ОПОРА. URL: <http://www.opora.ua>
6. Офіційний веб-портал Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний веб-портал Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.com.ua>.
8. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посібник / Свинчук А.А. та ін. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
9. Сміль В., Кокоть В. Соціальне підприємництво: підходи до визначення та ідентифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2016. № 5. С. 69-74.

REFERENCES

1. Kalinina, S.P., Mishchenko, S.O., Kushnarenko, O.P. & Savchenko E.O. (2022). *Rehuliuvannia rynku pratsi promyslovoho rehonu u umovakh trudoresursnoi volatylnosti: kontseptualnyi dyskurs: monohrafiia*. Vinnytsia: TVORY, 208.

2. Kot, L. (2014). Do pytannia pro pryrodu i sutnist sotsialnoho pidpriemnytstva. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenko: Ekonomika*, 12 (165), 25-30.
3. Krasun, A. & Turchyn, Ya. (2008). Bidnist v Ukraini ta shliakhy yii podolannia. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 20, 81-85.
4. Mishchenko, S.O. & Kapranova, L.H. (2022). Inklusyivnyi rehionalnyi rozvytok rynku pratsi Ukrainy v umovakh trudoresursnoi volatylnosti – pisliavoiennyi pidkhid. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 4 (48), 76-82.
5. Ofitsiinyi sait Hromadskoi merezhi OPORA. URL: <http://www.oporaua.org>
6. Ofitsiinyi veb-portal Derzhavna sluzhba statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ofitsiinyi veb-portal Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <http://www.minfin.com.ua>.
8. Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin: posibnyk / Svynchuk A.A. ta in. (2017). TOV «PIDPRYEMSTVO «VI EN EI», 188 s.
9. Smal, V., & Kokot, V. (2016). Sotsialne pidpriemnytstvo: pidkhody do vyznachennia ta identyfikatsii. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seria: Heohrafichni nauky*, 5, 69-74.